

EVROPSKY VÝZNAMNÁ LOKALITA PŘEDNÍ KOUT

O PROJEKTU

Projekt s názvem „**Obnova biotopů a druhů subpanonských travinnobylinných porostů**“ koordinuje **Bratislavské regionálne ochrannárske združenie (BROZ)**, za slovenskou stranu je partnerem Štátna ochrana prírody Slovenskej republiky. Na české straně je partnerem projektu **Český svaz ochránců přírody základní organizace Onyx** ve spolupráci s Jihomoravským krajem. Zkrácený název (akronym) projektu zní: **LIFE Subpannonic**.

Projekt je zaměřen na zlepšení stavu a následnou ochranu ohrožených druhů rostlin i tzv. evropsky významných lokalit v rámci soustavy Natura 2000. Často se jedná o přírodní fenomény výjimečně vzácné nejen v rámci Slovenska a České republiky, ale celé Evropské Unie. Bylina ruměnice turňanská se vyskytuje pouze na 5 lokalitách v Evropě, z toho na 4 na Slovensku, na 1 v Maďarsku. Další rostlina pelyněk Pančičův roste pouze na 10 lokalitách, z toho na 3 na Moravě, na Slovensku se nevyskytuje. Orchidej jazýček východní roste na Slovensku pouze na pěti lokalitách, v České republice v současnosti neroste, je znám jen z historických záznamů.

Nejen tyto ohrožené, a tudíž zákonem přísně chráněné rostliny jsou předmětem zájmu projektu LIFE. Jsou to také celé ekosystémy, které umožňují život mnoha dalším ohroženým druhům rostlin a živočichů, motýlů, brouků nebo ptáků. Jde konkrétně o 450 hektarů suchých a stepních trávníků tzv. panonské oblasti, která na jižním a východním Slovensku i jižní Moravě hostí množství teplomilných druhů. Současně jsou však tyto trávníky ohroženy opuštěním tradičního hospodaření, které se projevuje změnou zhoršováním stavu trávníků, zarůstáním dřevinami nebo invazními druhy rostlin. Z tohoto důvodu je také cílem projektu zajistit už v jeho průběhu, ale také po jeho skončení, návrat tradičního způsobu hospodaření, především kosení a pastvy ve spolupráci s místními farmáři.

Z projektu tak nebude mít prospěch pouze příroda, ale také lidé. Z jeho přínosů budou těžit jak majitelé dotčených pozemků a místní obce, tak i široká veřejnost a návštěvníci regionu.

Na české straně se projekt věnuje těmto sedmi lokalitám evropského významu: Špidláky, Bílý kopec u Čejče, Přední kout, Kamenný vrch u Kurdějova, Přední kopaniny, Hochberk, Ječmeniště.

Pro každou z nich je vytvořena samostatná e-publikace, kde rostliny i živočichové vypravují své příběhy. Druhy silně a kriticky ohrožené mají zelený nadpis, ty nepůvodní či invazní červený.

Pojďte si jejich vyprávění poslechnout...

PŘEDNÍ KOUT

Lokalita vypráví:

Najdete mě v Boleradické vrchovině mezi obcemi Kurdějov, Boleratice, Diváky a Horní Bojanovice. Moje široce zaoblené hřbety a hluboká údolí pokrývá převážně les, konkrétně dubohabřiny, tedy lesy s převahou dubů a habrů. Na vrcholových plošinách mě pokrývají teplomilné doubravy, v údolích podél vodních toků zase olšiny. Ovšem v malé, ale ochránářsky velmi významné části, hostím i společenstva stepních trávníků. O mé důležitosti svědčí i to, že zde byla vyhlášena 3 maloplošná zvláště chráněná území: národní přírodní památka Kukle, přírodní památka Lipiny a přírodní rezervace Roviny. Do probíhajícího projektu LIFE byla zařazena právě PP Lipiny.

Do konce druhé světové války byla tato část kombinací ovocných sadů, vinných hradů, pastvin, mezí a políček. Částečně se tu kosily louky na seno, částečně se páslo, část lokality vždy zarostla nálety a za několik let byla opět vyklučena. Po poválečném odsunu německy hovořících obyvatel byla na opuštěných pozemcích zavedena pastva. Ta se ještě do konce 20. století několikrát ukončila a zase znovu po nějaké době započala. Pastva vždy měla na území Lipin hlavní slovo při utváření krajinného rázu. To se potvrdilo na konci 80. let 20. století, kdy reálně hrozilo, že pod tíhou hustého křoví dlouho nepasené stepní stráně nenávratně zmizí. Naštěstí výskyt takových rarit z říše rostlin, jako je hlaváček jarní (na titulní

fotografii), čilimník bílý, len chlupatý pravý, kavyl Ivanův, třemdava bílá, kosatec různobarvý nebo motýl přástevník kostivalový, zajistil, že se začalo s obnovnými zásahy, zejména prořezávkami křovin. Nesmím ovšem zapomenout ani na timoj trojlaločný (na fotografii vlevo)! Tato na první pohled nenápadná, až jeden metr vysoká rostlina, která je příbuzná třeba s naší mrkví či koprém, roste v ČR totiž pouze na jednom jediném místě, a to v právě v teplomilné doubravě v NPP Kukle.

Jsem také domovem řady druhů ptáků, včetně druhů zvláště chráněných. V mých hustých křovinách hnízdí například ohrožený slavík obecný v travinných porostech ohrožený bramborníček černohlavý.

BRAMBORNÍČEK ČERNOHLAVÝ

Jsem sice ještě menší než vrabec, ale rozhodně jsem nepřehlédnutelnější a barevnější! Nikde dlouho neposedím, přelétávám z vrcholu jedné byliny na druhou, podobně jako motýl. Vyhlížím při tom bedlivě hmyz, který je mou potravou. Často pak za ním vyletuji do výše, abych si opět opodál usedl na vršek jiné rostliny nebo keříku. Hnízdo si stavím na zemi v husté trávě, kam samička snáší 5 až 6 nazelenalých vajíček s jemnými rezavými skvrnami. Zahřívá je sama, ale jak se mláďata vylíhnou, tak o ně pečuje spolu se samečkem. V této době jsem hodně vidět, protože nemám rád, když mi někdo chodí kolem hnízda. Vzrušeně přeletuji kolem vetřelce a úzkostlivě se ozývám výstražným tíkáním. Mé hnízdečko nenajdete snadno, bývá velmi dobře ukryto pod trsem trávy.

Jsem tažným ptákem, zimuji ve Středomoří a na africké straně až v polopouštních oblastech Sahary. Nemůžu se většinou už dočkat domů, takže přilétám již koncem března, kdy mě můžete vidět na nejrůznějších otevřených místech, na mezích polí a luk. V tu dobu mi ovšem ještě není úplně do zpěvu, čekám, až se oteplí. Jsem ohroženým druhem. V Česku žijí souvisleji jen na východě státu, zvláště na jižní Moravě. V Čechách se početněji vyskytují především v Českém Středohoří a na výsypkách u hnědouhelných lomů v Podkrušnohoří.

ČILIMNÍK BÍLÝ

Kdo mne poprvé vidí v plném květu, je uchvácen. Násadu poupat na větvičkách s drobnými lístky mívám opravdu bohatou, bílé či bledožluté voňavé květy představují nádhernou podívanou od června do července. I v zimě umím zaujmout. Mé ojíněné keře totiž vypadají jako skleněné fontány.

Najdete mě na výslunných stráních a v lesních lemech. Raději mám svažitéjší terén s hlubokou, na živiny bohatou půdou. V České republice rostu jen na několika lokalitách jižní Moravy, kde dosahuji svého severozápadního okraje areálu výskytu. Obývám například okolí Bzence, Popic, Pouzdřan, Kurdějova či Židlochovic. S mými příbuznými se můžete setkat i na dovolené v cizích krajích, konkrétně na Kanárských ostrovech a ve Středozeří – z padesáti známých druhů čilimníků si každý z nás našel místo, jež mu nejlépe vyhovuje. Některé byly vyšlechtěny do opravdu roztodivných barev a bývají ozdobou okrasných zahrad.

Pozor, jsem jedovatý! Jako všechny druhy čilimníků obsahuji toxický alkaloid *cytisin*, který se léčebně používá při odvykání kouření.

Při požití většího množství může však tento jed narušit dýchání a vývoj plodu v těle matky. Zejména pro malé děti jsou také nebezpečné mé plody, které jim mohou připomínat lusky hrachu.

Ale vzhledem k tomu, že jsem kriticky ohroženým druhem, nepotkáte mne zase tak často, a tak není potřeba podléhat panice. Rostu totiž většinou jen v přírodních rezervacích anebo v chráněných oblastech.

HLAVÁČEK JARNÍ

Mé rodové jméno jarní odkazuje na roční období, kdy se nejedna lokalita probarví mými květy do žluta. Září pak v bohatých trsech již časně z jara v dubnovém nebo květnovém slunci. Kromě žlutých květů jsou pro mne charakteristické i zvláštní nadýchané jehličkovité listy. Po odkvetení semena roznášejí po krajině mravenci. Rostu především na jižní Moravě, na Pálavě a na Hustopečsku, ale lze mě vidět i ve středních Čechách. Kdysi jsem byl považován za obtížnou rostlinu, neboť jsem jedovatý a způsoboval jsem tak problémy pasoucím se zvířatům. Ale intenzivní zemědělství mě vytlačilo do chráněných území. Dnes patřím mezi ohrožené druhy rostlin.

Latinské jméno mého rodu odkazuje na bájného *Adónise*, který svou krásu dává na obdiv jen v hezké a slunné části roku a zimu tráví v podsvětí. Svým nevšedním půvabem okouznil samotnou bohyni Afroditu, která mu z lásky pomáhala lovit zvěř v kyperských lesích. Vášně pro lov Adónise také zahubila, zemřel, když ho napadl divoký kanec, kterého postřelil. Plinius starší napsal, že na tom místě pak z krve Adónise vykvetly hlaváčky. Jméno Adonis tak neodkazuje jen na můj druh, ač jsem ze všech hlaváčků nejznámější. Odkazuje i na mého bratrance – hlaváček letní, se kterým se můžete také potkat na jižní Moravě. Barva jeho květů je oranžová, někdy se mu také říká ohníček letní.

HVĚZDNICE CHLUMNÍ

Nepotkáte mne často, vyskytuji se poměrně vzácně. Nejraději mám plně osluněné, výhřevné a sušší stráně, stepní nesečené louky a meze. Vyhovují mi vápnité půdy, které ale mohou být klidně kamenité, nebo mělké. Nejsem horský typ, raději jsem v nížinách a pahorkatinách, tak do nadmořské výšky 700 metrů.

V Česku rostu roztroušeně v teplejších oblastech kolem Prahy, v Polabí, okolo Žatce, Teplic a na střední a jižní Moravě. Jinak jsem rozšířena v západní, střední a jihovýchodní Evropě včetně evropské části Ruska, na západní Sibiři i v okolí Kavkazu.

Dorůstám až 40 cm a od července do září se zdobím fialovými květy se žlutým středem. Právě pro tyto krásná a bohatá květenství, s jemnou vůní po vanilce, mne často pěstují jako okrasnou rostlinu v zahradách a parcích. Můžete se tam se mnou setkat v mnoha barevných kultivarech od fialově modré, fialově purpurové, karmínově růžové, světle růžové, přes bílou.

Mohli byste si mě snadno splést s mou příbuznou hvězdnicí novobelgickou. Ta ovšem není tak výrazná a hezká jako já a také není v přírodě tak vzácná. Pochází ze severní Ameriky a často zarůstá krajinu jako plevel.

KAVYL IVANŮV

Miluji suché výslunné stráně a ve stepi, v pásmu od nížin do pahorkatin. Kvetu jen krátce, od května do června. Díky změnám vlhkosti pomáhají mé dlouhé osiny zavrtávat obilky do půdy, abych mohl růst dál. Tyto zrnka jsou tak ostrá, že mohou zranit i pasoucí se ovce, když jim obilky proniknou až do kůže. Najdete mě ve střední, jihovýchodní a východní Evropě, na severu nejdále v jižním Švédsku, na západě ve východní Francii. Ale také mám domov na jižní Sibiři a ve Střední Asii, jsem jedna z typických trav zdejších stepí. V Česku se vyskytuji roztroušeně hlavně v teplejších oblastech. Potkat se se mnou můžete v severozápadních a středních Čechách a na jižní Moravě. A jsem tu chráněný, stejně jako v Polsku a Rusku, patřím mezi ohrožené druhy rostlin.

Pro svou neobvyklou krásu jsem pěstován i v zahradách jako okrasná bylina. Někdy mi také říkají kavyl pernatý, protože jsem podobný ptačím perům. Ale mé pravé jméno je podle poustevníka Ivana, vypadám prý jako jeho vousy, také mě tak lidově nazývají – vousy svatého Ivana. Víte, kdo to byl? Svatý Ivan byl významnou postavou českých dějin, první poustevník. Oslovoval středověké svatopisce i české obrozence. Žil v 9. století v jeskyni ve Svatém Janu pod Skalou. Jeho prostý život byl těsně spjat s přírodou, proto se k němu, podobně jako ke svatému Františkovi z Assisi, hlásí často někteří ekologičtí aktivisté jako ke svému patronu. A na to jsem opravdu pyšný.

KLEJICHA HEDVÁBNÁ

Nejprve se pochlubím: jsem opravdu nápadná a statná rostlina, můžu dorůstat až 2 metrů! Mám velké modrofialové květy a hezky voním, silně přitahuji motýly i včely. Pocházím původně ze severní Ameriky. Dříve jsem byla vysévána jako přadná rostlina, chmýří ze semen se využívalo jako náhražka bavlny nebo jako vycpávka do oblečení, peřin a polštářů; měchýřky sloužily pro výrobu drobných ozdob. Byla jsem také u včelařů oblíbenou medonosnou rostlinou. V současnosti mě pěstují jako dekorativní rostlinu v parcích i zahradách hlavně pro své voňavé květy a nenáročnost.

A teď pozor – jsem jedovatá, při poranění ze mne vytéká bílá šťáva. Navíc se nerada nechávám spoutat v zahradách a často z nich utíkám a šířím se do krajiny, včetně chráněných územích. Dokážu vytvářet obrovské kolonie, které jsou vzájemně propojené mohutnými kořeny. Do půdy vylučuji látky, které omezují či přímo zastavují růst ostatních rostlin, abych měla prostor sama pro sebe. Má semena se navíc velmi dobře šíří do velkých vzdáleností.

Říkají o mně, že se chovám invazivně, a to nejvíce právě na jižní Moravě. Má likvidace je náročná, nezabírá ani silná dávka herbicidu, protože mé tělo obsahuje latex, který chemické látky váže. Nejvíc na mne zabírá vytrhávání, kosení a se-

čení. To je ale nutné provádět opravdu poctivě a opakovaně, po několik let za sebou. Mám totiž opravdu houževnatý a také velmi rozsáhlý kořenový systém.

Nebojte se, určitě o mně ještě uslyšíte...

KOSATEC RŮZNOBARVÝ

Nespletete si mne s žádným jiným druhem! Stačí jeden pohled a je naprosto jasné, proč je mé druhové jméno různobarvý. Vnitřní okvětní lístky mám světle až sytě žluté s jemným hnědofialovým žilkováním. Vnější jsou bělavé s výrazným hnědým žilkováním, které se v různé míře slévá směrem k vrcholu okvětních lístků do souvislé hnědé plochy. Ta má u okraje žlutý lem. Aby toho nebylo málo, ztrátou žlutých barviv u mých více severně rostoucích přátel vznikly květy bílé s fialovou. Také může občas dojít k omezení všech barviv a jsme pak čistě bílí, typičtí albíni. Květy jsou nevonné, široké až 6 cm a můžete je na mně obdivovat od května do června.

Jsem teplomilný, daří se mi na osluněných stepních trávnících, výslunných stráních, v lemech a na světlinách teplomilných doubrav, na písčinách, od nížin až do pahorkatin. Areál mého výskytu není velký, zahrnuje střední a jihovýchodní Evropu, zhruba od jižního Německa a Švýcarska, dále na východ po Bulharsko a západní část Ukrajiny. V České republice rostu pouze na Moravě.

Jsem známou rostlinou už od středověku. Italský renesanční lékař a botanik Pie-

tro Andrea Matthioli o mě dokonce hovoří ve svém Herbáři (z roku 1562) jako o „nejvýbornějším“ rostoucím kosatci. Můj oddelek se často používal v léčitelství, byl i oblíbenou rostlinou magickou – zaháněl zlé duchy a zloděje, pro své „jisté“ účinky se stal i vyhledávanou ozdobou ložnic.

V současné době jsem silně ohroženým druhem, zákon mě chrání v České republice i na Slovensku.

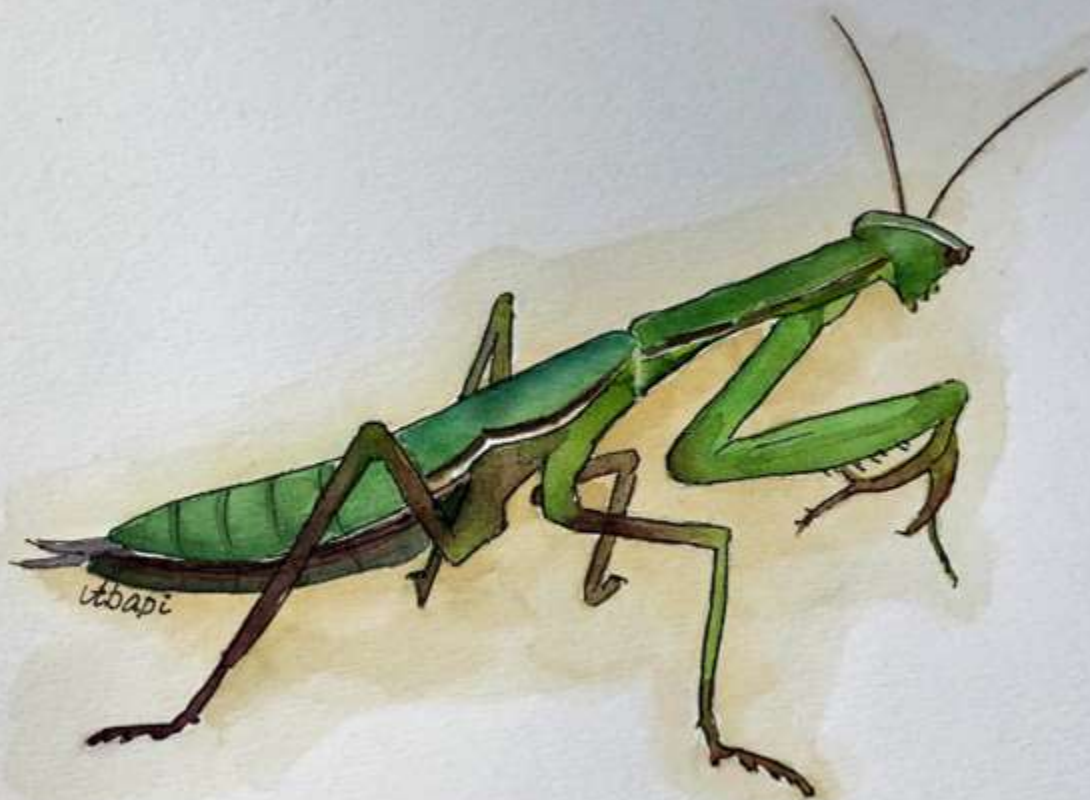

KUDLANKA NÁBOŽNÁ

Už na první pohled vás určitě zaujme můj přední pár končetin, který je skvěle uzpůsoben k uchvacování kořisti – však se jim také říká loupeživé. Tyto mé nožky fungují jako střenka zavíracího nože, kořist bleskovým sklapnutím přivřu mezi ozubenou holeň a chodidlo. Dělán to nenápadně, při lovu dokonale využívám své hnědé nebo zelené maskování a na úlovek dokážu číhat opravdu dlouho, bez jediného hnutí. Poté vystřelím své loupeživé nohy, zachytím kořist a zaživa ji sežeru. Většinou lovím drobný hmyz, třeba sarančata. Ale stává se, že při nedostatku potravy mé samičky klidně sežerou vlastního samečka, který je o dost menší.

Jsem také jedním z mála druhů hmyzu, který dokáže vnímat člověka. Jen se podívejte, jak za Vámi točím hlavu a budu se vám dívat přímo do očí...

Dříve jsme nebyly v Česku příliš rozšířené – vyskytovaly jsme se hojněji pouze v nejteplejších oblastech jižní Moravy. Ale současné oteplování podnebí mi velmi vyhovuje, a tak mohu bez obav putovat směrem na sever a severozápad, a to až do oblasti Polabí. Zavítala jsem už také do Beskyd nebo Krkonoš. Všude v Čechách jsem chráněná jako kriticky ohrožený druh.

MAJKA FIALOVÁ

Třebaže brouka příliš nepřipomínám, patřím skutečně mezi ně. Matu okolí tím, že nemám funkční křídla, ale pouze malé, zakrnělé krovky černomodré barvy, s nádechem do fialova. Neumím tedy létat, zato mám jiné možnosti, jak se bránit před predátory. Moje zbraně jsou „chemické“, díky nim jsem nejjedovatějším broukem v Čechách! Při podráždění vylučuji ze žláz na boku mého břicha olejovitou nažloutlou tekutinu. Odborně se jí říká hemolymfa (krvomíza) a je to vlastně něco jako krev v říši bezobratlých. Člověku může způsobit podráždění pokožky v podobě puchýřů a bolestivého otoku. Tekutina obsahuje jed *kantaridin*, ze kterého se v minulosti v malém množství vyrábělo afrodiziakum známé jako španělské mušky. Vyšší dávka kantaridinu však způsobuje perforaci střev, neolizujte mě tedy, prosím. A raději na mě ani nesahejte.

Díky svému komplikovanému vývoji jsem totiž poměrně vzácná. Nakladu sice až 10 000 vajíček, ale jen velmi málo larviček se dožije dospělosti. Nemají to jednoduché. Šplhají po rostlinách a vyhlížejí hostitelský hmyz, zejména včely – samotářky. Těch se pak přichytí, což je vskutku akrobatický výkon, a nechají se odnést do hnízda. Tam si trochu sobecky pochutnají na včelích vajíčkách, zvětší svůj objem a pokračují konzumací medu a pylu. Někdy nám v této fázi vývoje říkají ošklivým názvem „včelí veš“. V hnízdě larvy přezimují, na jaře se zakuklí. Až pak se stávám dospělým broukem, vylézám z včelího hnízda a hledám si ženicha či nevěstu.

OHNIVÁČEK ČERNOČÁRNÝ

I když se to na první pohled nezdá, patřím k čeledi modráskovitých motýlů. Mé zbarvení mi ale dalo úplně jiné jméno – patřím mezi největší ohniváčky, co v Česku žijí. Rád obývám podmáčené či bažinaté louky nebo okraje vodních toků. Žijí také na uměle vzniklých mokřadech, jako jsou strouhy, meliorační kanály, zarostlá pole nebo břehy hlinišť a pískoven. A mám rád také nedopasky na pastvinách, mé oblíbené rostliny totiž dobytku často nechutnají.

Živnými rostlinami mých housenek jsou totiž širokolisté šťovíky jako je šťovík tupolistý, kadeřavý nebo koňský. Mladé housenky vyžirají spodní stranu listu, ty starší se ve dne ukrývají na přízemní části rostliny. My motýli dospěláci rádi vysedáváme na květinách, co kvetou růžově, jako jsou některé chrpy nebo sádec konopáč. Během roku mívám dvě generace, výjimečně i tři, jarní dospělci jsou výrazně větší než letní. Samci jsou velmi domáctí, na vhodných lokalitách se objevují mnoho let po sobě. Na proletující samice vyčkávají na osluněných vyšších rostlinách, třeba půlmetrových travách, kde sedí s rozevřenými křídly. Naopak samice jsou velmi toulavé, lze je zastihnout jednotlivě všude v krajině.

Jsem jeden z mála vzácnějších motýlů, kterým se v posledních letech docela daří. Ještě na počátku 20. století jsem býval v Česku velmi vzácný, ale okolo jeho poloviny se mi začalo dařit – paradoxně snad kvůli rozmachu dusíkatých hnojiv, které podporují právě růst mých oblíbených šťovíků.

OTAKÁREK OVOCNÝ

Nejsem rozhodně žádný drobek, rozpětí mých křídel je okolo 6-9 cm. Na křídlech mám patrné ostruhy, o dost delší než můj blízký příbuzný otakárek fenyklový. Létám velmi rychle a jsem aktivní během slunečního dne.

Samice si pro kladení vajíček vybírají spíše menší, solitérní, plně osvětlené keříky. Vajíčka kladou jednotlivě či po dvou na listy živných rostlin. Každá housenka má tak po vylíhnutí celou rostlinu jen pro sebe. Živí se nejraději na dřevinách z čeledi růžovitých, zejména má ráda hlohy a slivoně, ale také střemchy nebo třešně mahalebky. A jsou to opravdové krasavice a navíc nebojácné! Housenka je nejprve černá s červenou kresbou, později zelená s černými pruhy a oranžovými tečkami. Při ohrožení se nahrbí, vysune dva oranžové růžky a při tom vylučuje páchnoucí výměšek.

Nejraději mám výslunné skály, skalní stepi a lesostepi, často vystavené na jih. Vyhledávám především místa s křovinatou vegetací, mám rád i zanedbané sady. Při zarůstání krajiny nás otakárků bohužel postupně ubývá. Pro udržení mých životních podmínek je nutné ponechat lesostepní charakter stanovišť. Vyhovují mi místa s rozšířenou pastvou koz, nemusí škodit ani maloplošné vypalování zapojených křovin. Patřím mezi skutečné klenoty naší fauny, jsem zákonem chráněný jako ohrožený druh.

PAJASAN ŽLÁZNATÝ

Nejsem zdejší. Pocházím ze severovýchodní Číny a do Evropy jsem se dostal přes okrasné zahrady koncem 20. století. Postupně se ale šířím do volné krajiny a dnes patřím mezi jedny z nejnebezpečnějších invazních druhů rostlin na světě.

Jsem totiž vitální a rychlerostoucí, už za první rok narostu klidně i dva metry. V dospělosti jsem statný až 25 metrů vysoký strom. A jsem nenáročný, jen poněkud teplomilný, jinak odolávám suchu, mírnému zasolení a emisím. Koncové větve mám sytě oranžově žluté, borka (kůra) starších stromů je hladká s výraznými podélnými bílými jizvami. Tmavě zelené lichozpeřené listy po rozemnutí prsty silně nepříjemně zapáchají po myšíně.

Daří se mi ve všech typech biotopů, včetně těch extrémních jako jsou mokřady nebo skály, rozhodně mám rád stepi. Dokáži se velmi dobře rozmnožovat pomocí semen i kořenů. Ostatní rostliny vytlačuji zastíněním a toxickými látkami, které vypouštím do půdy. Protože dokážu růst opravdu kdekoliv, zvládnou prorůstat betonem nebo zdmi a ničím tak i budovy.

Není pro mě moc využití. Jako palivo nejsem vhodný, protože obsahují velké množství terpenů. V sadovnictví je problém s mou krátkověkostí a nízkou stabilitou – kořeny často uhnívají a mé nadzemní části jsou velmi křehké.

Navíc můj prodej není už nějakou dobu v Evropské unii povolen, stejně jako výsadba.

Lidé se mnou bojují pomocí herbicidů, a to postřikem na list nebo injektáží přímo do kmene. Zatím jim stále odolávám...

PŘÁSTEVNÍK KOSTIVALOVÝ

Sice mne řadí mezi noční motýly, nicméně jsem aktivní jak ve dne, tak v noci. V noci přilétám za světlem a během dne mám nejrady suché slunné počasí, kdy poletuji prudkým letem. Jsem totiž poměrně plachý. Ale je jedno místo v Evropě, kde mne můžete obdivovat do sytosti. Na řeckém ostrově Rhodos je místo zvané *Petaloudes*, motýlí údolí, kde je pro mne opravdový ráj a jsou nás zde opravdu tisíce. Roste zde totiž strom ambroň východní, jehož sladká pryskyřice s vůní vanilky je pro mne prostě neodolatelným lákadlem.

A musím neskromně přiznat, že je na mně co obdivovat! Patřím určitě k nejkrásnějším nočním motýlům, jako snad všichni přástevníci mám velmi pestrá křídla. Seshora mají poměrně nenápadnou barvu, když ale vzlétnu, ukáže se jasně oranžová spodní strana křídel se čtyřmi černými skvrnami. Mé housenky mají v oblibě několik živných rostlin, nejvíce kostivaly (viz mé druhové jméno), ale také šalvěje, hluchavky, mateřídoušky, jitrocele nebo vrbovky. Pak housenky v úkrytu přečkají zimu a na jaře se živí listy zimolezu nebo lísky. Zakuklí se v květnu nebo červnu při povrchu země v jemně šedavém kokonu, dospělci se rodí v létě. My dospělí motýli pak sajeme nektar, nejčastěji z pcháčů, rostlin příbuzných mrkvi, nebo z květů sadce konopáče. V Česku se vyskytují převážně v teplých oblastech. Dávám přednost suchým trávníkům a skalním stepím. Patřím k ohroženým druhům, zároveň jsem evropsky významný druh s prioritní ochranou! Velké ohrožení pro mne představuje zarůstání krajiny, úbytek živných a kvetoucích bylin.

ROHÁČ OBECNÝ

Opravdový hmyzí obr, největší brouk český i evropský – to jsem já, v celé kráse! Obývám lesní biotopy teplých částí naší republiky. S ubýváním vhodných lokalit se bohužel naše počty postupně snižují. Žiji téměř po celé Evropě, také v Turecku a Sýrii.

Samci mají větší kusadla a jsou i celkově větší než samičky. Ačkoliv ta kusadla vypadají hrozivě, jsou příliš slabá na to, aby člověku ublížila. Naopak menší kusadla samice mohou způsobit bolestivé kousnutí. Samčí kusadla se podobají paroží jelena a používáme je k zápasu mezi sebou a také si jimi přidržujeme samičku při páření. Po absolvování „rytířských turnajů“ je hlavním úkolem naklásť vajíčka do starých kmenů či pařezů a doufat, že alespoň některé larvy přežijí dlouhý vývoj a zajistí naši novou generaci.

Pro svůj vývoj potřebuji trouchnivějící dřevo, staré pařezy, pahýly a torza stromů. Larva se živí mrtvým dřevem, kde žije až šest let než se zakuklí. Jako dospělí brouci žijeme pouze několik měsíců a živíme se nektarem a šťávou rostlin. Lézáme za soumraku a náš pomalý let je doprovázen charakteristickým hluboce bzučivým zvukem. Jsem ohroženým druhem naší fauny a také evropsky významným druhem. Mé populaci prospívá přírodě bližší hospodaření v lesích, důležité je ponechávat v porostu mrtvé a dožívající stromy a udržovat světlé lesy. Mými přirozenými nepřáteli jsou straky, sojky, jezevci, lišky, ježci, kočky a hlavně datli.

SASANKA LESNÍ

My sasanky jsme společně s koniklecí vývojově nejstarším rodem vyšších rostlin. Dříve mi říkali sasankovka, větrnice, zkráceně také sasa nebo sisi. V anglicky mluvících zemích jsem známá jako sněžinka větrná (*snowdrop windflower*).

Je nás vícero druhů, především bíle kvetoucích, některé sestřenice kvetou i žlutě. Já jsem ale speciální. Už jen tím, že mé druhé jméno je trochu matoucí, protože vůbec nerostu v lese, maximálně na jejich okrajích.

Můžete mě nalézt spíše přímo na loukách nebo okrajích luk – konkrétně v suchých trávnících, na výslunných stráních i v lemech lesů a na lesních světlinách. Ráda rostu převážně na vápenci, v pásmu od nížiny do podhůří, v teplejších oblastech se vyskytuje roztroušeně, jinak ojediněle.

Oproti dobře známé sasance hajní jsem podstatně vyšší, s poměrně velkými plnými bílými květy 5-7 cm v průměru. Mám však řadu kultivarů včetně vyšlechtěných podob s obrovskými květy do zahrad. Kvetu v květnu a červnu. Dlouhé stonky květů se v noci a při zamračeném počasí sklánějí k zemi, tak jsou tyčinky i semeníky dobře chráněny před rosou a deštěm. Mám uzavřenu vzájemně výhodnou dohodu s mravenci. Mé plody nesou masitý přívěsek, jenž obsahuje pro

mravence velmi velmi lákavé a výživné látky – a tak se při jejich stěhování do mraveňištních zásobáren starají o efektivní rozšiřování mých semen.

Před několika desetiletími jsem bývala na jižní Moravě i v některých oblastech Čech poměrně hojná, v současnosti již patřím k silně ohroženým druhům naší květeny. Velké nebezpečí pro mě představuje postupný zánik mých přirozených biotopů, chemizace prostředí a také bohužel časté vyrývání neukázněnými skalničkáři.

TIMOJ TROJLALOČNÝ

Na první pohled jsem zcela nenápadná, až jeden metr vysoká rostlina, příbuzná s mrkví či koprem, ve skutečnosti jsem celkem unikát. Mé jméno znají většinou jen botaničtí nadšenci a jen málokdo mě viděl jinde než na obrázku. V České republice jsem vzácný a jsem považován za kriticky ohrožený druh. Nalézt mne můžete jen v jihomoravské Hustopečské pahorkatině, kde se objevuji na třech mikrolokalitách, v EVL Přední kout třeba v lese v NPP Kukle. Zdejší teplá světlomilná doubrava mi vyhovuje, potřebuji totiž k růstu dostatek světla, ale zase ne příliš. Mám rád zásadité půdy a nižší nadmořské výšky.

Mé listy se podobají listům orlíčku (ve starší literatuře mě dokonce nazývají timojem orlíčkolistým). Květy tvoří bílý okolík a rozkvétají v květnu až červnu, plody vypadají podobně jako plody kmínu a mrkve. Po kmínu i voním, z mých květů a semen se dříve destiloval éterický olej

Kromě botaniků se o mě zajímají ještě čeští vědci. Podařilo se jim totiž z mých kořenů izolovat látku trilobolid, která by mohla pomoci v boji proti rakovině, tedy při ničení nádorových buněk.

TRNOVNÍK AKÁT

Jsem akát, celým jménem trnovník akát. Přišel jsem k vám ze severní Ameriky, kde se mi nedařilo zdaleka tak dobře. Musel jsem hodně bojovat o své místo na slunci s jinými stromy. Tady, v Evropě, je to pro mne mnohem snazší.

I když mohu dorůst až 30 m, jsem příbuzný vašemu hrachu, máme podobný květ. Stejně jako on a další příbuzní naší čeledi, jsme oceňováni za to, že obohacujeme půdu o dusík. Já tuto svou superschopnost ovšem využívám ještě jinak... Vázáním vzdušného dusíku prostě způsobím „přehnojení“ stanoviště a tím hubím vše v okolí. Mám potom více místa, i když za cenu života jiných rostlin.

Ale přináším také užitek! Med z mých voňavých květů je opravdu výborný, já si myslím že úplně nejlepší ze všech. A je taky nejléčivější. Mé sušené květy, čerstvá kůra i větévky jsou také léčivé, pomáhají třeba na žaludeční překyselení. Dřevo mám velmi tvrdé, používá se v nábytkářství, na stavbu plotů nebo malých člunů. V přímořských státech ze mne dělají okna a dveře, neboť jsem velmi odolný proti slanému mořskému vzduchu. Mé dřevo je také velmi výhřevné, nejvíc z běžně používaných dřev na topení.

Já vím, že vy lidé se mnou bojujete. Ne všechna místa, která se mi pro můj život líbí, se líbí i vám. Někdy si zkrátka vyberu území, kde ohrožuji rostliny sice ne tak prospěšné jako já, ale zase třeba vzácné nebo jinak krásné. Mně nevadí, když mě

někde třeba trochu víc vyřezete, mám spoustu jiných míst, kde se mi dobře daří.

Moc bych ale si přál, kdybychom společně našli rovnováhu a já si mohl růst tam, kde jsem jen užitečný, a zároveň neškodím.

TŘEMDAVA BÍLÁ

Řekli byste, že jsem příbuzná s pomeranči, citróny a mandarinkami? Opravdu patřím do stejné čeledi routovitých jako citrusy, a jsem jejím jediným zástupcem u nás. Na první přivonění mi dáte za pravdu, omamná citrónová vůně mých květů je nezaměnitelná.

Jemná růžovobílá květenství mne zdobí od května do června. Nedotýkejte se jich prosím! Obsahují silice, které mohou u citlivých osob způsobit kožní alergickou reakci. Je to díky fotosenzibilním látkám, kdy se kůže stane citlivou na ultrafialové paprsky a vznikají nepříjemné puchýře. Tyto aromatické silice obsahují také extrémně těkavou a vysoce hořlavou kapalinu izopren, kterou je v horkém vzduchu možné podpálit sirkou. Někdo tvrdí, že se mohu i samovznítit... Asi proto mi lidově říkají „Mojžíšův keř“ (podle biblické zprávy o hlasu Božím z hořícího keře v Exodu 3) a v anglicky mluvících zemích „*burning bush*“ (hořící keř) nebo také „*gas plant*“ (plynová bylina).

Český i latinský název bílá – *albus* nemá původ v barvě květů, ale v barvě mého dřevnatého kořene, který se dříve hojně využíval v lidovém léčení proti střevním parazitům, moru a k vyvolání potratu. Na Balkáně jsem lidovou kulturou po-

važována za bylinu silně svázanou s vílami a rusalkami, v Bulharsku si mne dívky vázaly do věnců na ochranu „před draky“ a byla jsem používána k magickým lidově-léčitelenským praktikám.

Najdete mě ve světlých lesích a lesostepích teplejších oblastí, v pásmu od nížiny až po pahorkatinu jižní a střední Evropy, západní a střední Asie a Číny. Dříve mě lidé užívali k léčbě moru a střevních parazitů. Dnes jsem chráněným, ohroženým druhem, takže to s těmi sirkami opravdu nezkoušejte...

VSTAVAČ NACHOVÝ

Patřím mezi naše nejvíce variabilní orchideje. To je patrné především ve tvaru a barvě mých květů, která může přecházet od bílé až po temně fialovou. Květenství je hustě pokryto až 50 květy. Určitě mne nepřehlédnete, mám totiž mezi českými orchidejemi další unikát – jsem z nich jednoznačně největší, výjimkou nejsou rostliny vysoké i 1 metr.

Jsem silně ohroženým druhem naší flóry, doplácím především na změnu hospodaření na biotopech (ukončení pravidelného kosení či pastvy), jejich přímou destrukci a také na vyrývání rostlin pro zahrádkářské účely.

Zajímavý je původ slova orchidej pocházející z řeckého slova *Orchis*, což znamená varle. Pojmenování vymyslel 300 let př. n. l. řecký filozof a botanik Theofrastos z Eresu na základě podobnosti kořenových hlíz orchidejí s mužskými pohlavními žlázami. Český rodový název vstavač rozvinul tuto myšlenku ještě dále a vychází z pověry o domnělých afrodiziakálních účincích hlíz. Všechny druhy našich orchidejí jsou ohrožené a zákonem chráněné, tudíž jakékoliv pokusy, ať už zahrádkářské nebo léčitelské, jsou zakázány!

VSTAVAČ VOJENSKÝ

Dříve jsem patřil u nás k poměrně častým druhům orchidejí, ale už nás v současnosti ubývá. Rád roste na spraších nebo pískovco-jílovitých půdách. Nesnáším zástín, přesto vyžaduji v blízkosti křoviny, takže nejvíce mi vyhovují lesostepi.

Mé druhé jméno „vojenský“ mi dali podle tvaru mých květů. Ty totiž připomínají postavu rozkročeného vojáka s přilbou, dříve se mi také říkalo přilbonosný. Při uvádání voním sladkým kumarinem, který připomíná vůni čerstvě pokosené trávy. Potlačuje chuť, takže mě chrání přes snědením pasoucími se zvířaty. Květy ovšem do vojenské „khaki“ mají daleko, jsou jemně fialové s bílými nádechy, z vnitřní strany křopenaté. Někdy můžu kvést i čistě bíle.

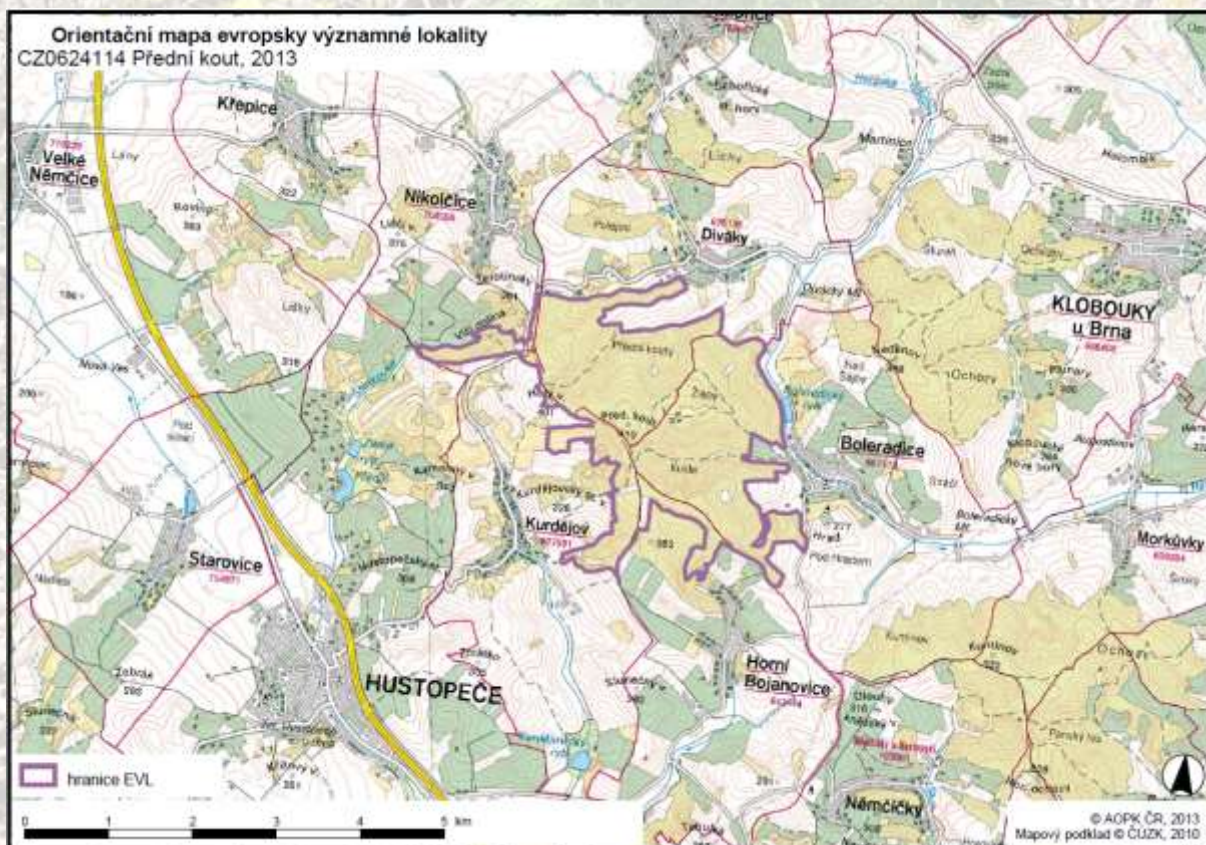
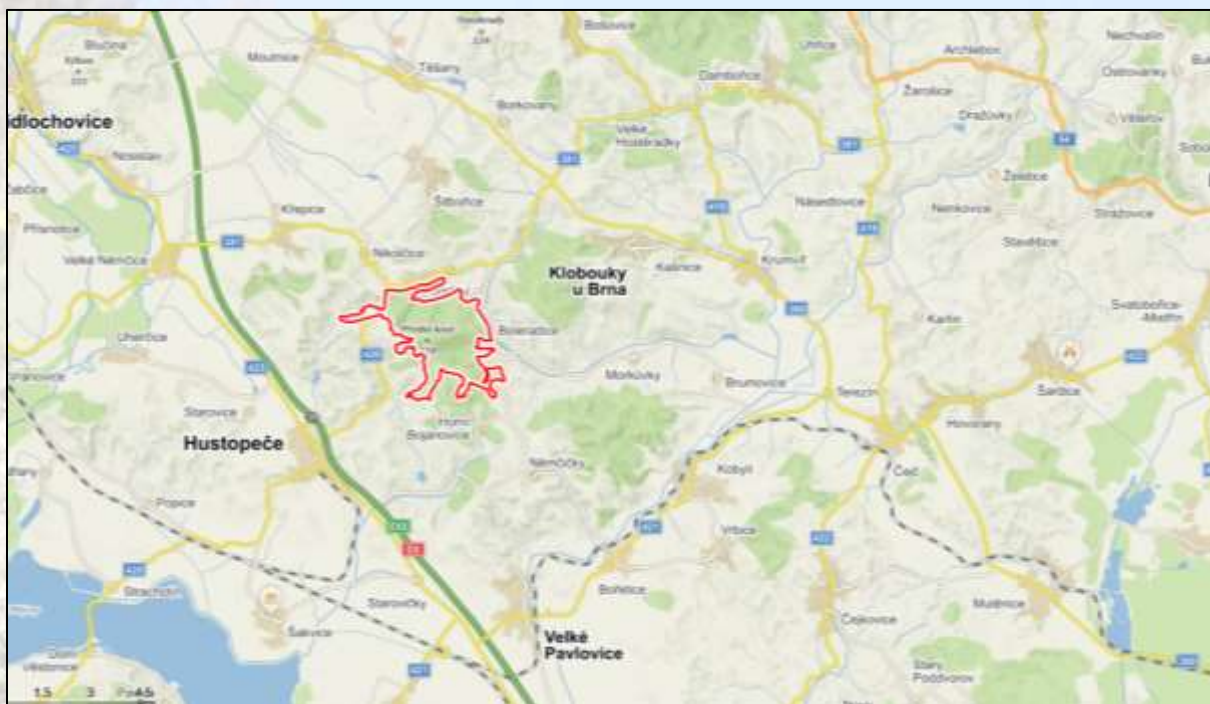
Můj život je dlouhý, pozvolný, od klíčení semene po vyrašení prvních listů nad zem uběhnou průměrně čtyři roky. A stejně dlouho trvá, než se objeví první květy. Za příznivých podmínek se můžu dožít i patnácti let. Nejvíce jsem ohrožován zarůstáním lesostepí díky změně v zemědělském hospodaření v druhé polovině 20. století. Mnoho otevřených travnatých míst, kde jsem se pravidelně vyskytoval, přestalo být spásáno a koseno, zarostlo býlím a křovinami. U nás roste v Českém středohoří, Českém krasu, Polabí a nejvíce na jihu a jihovýchodě Moravy, poměrně častý jsem v Bílých Karpatech. Patřím mezi kriticky ohrožené druhy naší květeny.

A víte, jaký je původ slova orchidej? Pochází z řeckého Orchis, což znamená varle, na základě podobnosti kořenových hlíz orchidejí s pohlavními žlázami mužů. Český název mého rodu „vstavač“ rozvinul tuto myšlenku ještě dále a vychází z pověry o domnělých afrodisiakálních účincích hlíz... V každém případě všechny druhy našich orchidejí jsou ohrožené a zákonem chráněné, tudíž jakékoliv pokusy, zahrádkářské nebo léčitelské, jsou zakázány.

UMÍSTĚNÍ

Odkaz na mapy.cz: <https://mapy.cz/s/lenevageja>

FOTOGALERIE

Majka fialová v nebezpečí vypouští látku způsobující puchýře.

Netradiční pohled přímo do květu **kosatce různobarvého**.

Válení kuličky často u **chrobáka vrubounovitého** iniciuje samec, aby přilákal potenciální partnerku, která se pak na vytvořené kouli veze.

Takhle to vypadá, když kvetou královny... naše největší orchideje, **vstavače nachové**, v celé své, až metr vysoké, kráse.

Po švestkách vonící **kosatec trávovitý** má modré až modrofialové květy s bílými žilkami často skryté mezi úzkými listy, skutečně připomínajícími trávu.

Jeřáb břek roste v šípákových doubravách, dubohabřinách a vápnomilných bučích. Má malou konkurenční schopnost, patří k vzácnějším dřevinám.

Nápadná **kamejka modronachová** vytváří dlouhé podzemní plazivé výhonky, ze kterých vyrůstají dvojí lodyhy – jedny bezkvěté a druhé květonosné.

Žluté květy **dřínu obecného** se rozvíjejí před olistěním v březnu a dubnu, někdy i dříve. Červené plody zvané dřínky jsou jedlé, s velkým obsahem vitamínu C.

Tato publikace byla vytvořena díky projektu LIFE17 NAT/SK/000589 „Obnova biotopů a druhů subpanonských travinnobylinných porostů“, který je podpořen z komunitárního programu LIFE Evropské unie, za podpory Ministerstva životního prostředí ČR.

Nejedná se o vědeckou publikaci. Texty jsou z části převzaty z externích zdrojů. Seznam použité literatury je na vyžádání u autorů.

Text: **Roman Barták, Ivana Mariánková
Štěpánka Konupková Kalousová**

Fotografie: **František Jaskula**

Ilustrace: **Petra Fügnerová**

ZO ČSOP ONYX, 2022

www.csoponyx.cz

